

Українсько-російські стосунки і футурологічні роздуми західних аналітиків

В. В. Петровський

*Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.
Випуск 4. Спеціальне видання: *Rossia et Britannia:*
Імперії та нації на окраїнах Європи.
– Харків: Новий Вид, 2001. – С. 245-258.*

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ СТОСУНКИ І ФУТУРОЛОГІЧНІ РОЗДУМИ ЗАХІДНИХ АНАЛІТИКІВ

З історико-порівняльної точки зору існування майже 10 років самостійної України уявляє собою різновид феномену, коли врахувати, що на цій «цивілізаційній межі» існують п'ять геополітичних регіонів. Крім того, київські лідери постійно повинні враховувати прямі й побічні наслідки маневрування в межах трьох головних векторів зовнішньополітичного простору – євразійського, проєвропейського та мусульманського. Однак не випадково керівництво держави різко обмежило кількість дійсно стратегічних партнерів, залишивши два найважливіших – Росію й США. Хоча, скажімо, ще навіть 30 квітня 1999 р. організований Національним інститутом українсько-російських відносин «крутий стіл» мав промовисту назву «Великий договір України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство?»

З другої половини 90-х років західні оглядачі, аналітики, вчені різного фаху досить жваво і зацікавлено обговорюють як сучасний стан, так і перспективи подальшого розвитку українсько-російських взаємовідносин. Якщо на початку 90-х років російськоцентричний характер пост-радянології, недостатнє знайомство з українськими проблемами створювали деякий дисонанс в оцінці реальної ваги обох держав (не завжди на користь Росії), то поступово він зникав.

Нас цікавить, як саме розцінюють західні експерти можливу динаміку українсько-російських зв'язків в умовах монополярності й тиску інколи взаємовиключних геостратегічних чинників. Здається, вони усвідомлюють спільні риси в моделях розвитку обох держав, суттєву специфіку стосунків, які поки що не будуються на твердих принципах загальновизнаного міжнародного права. Як Росія, так і Україна, не вважаються сьогодні цілком демократичними країнами, вони лише частково вільні, на зразок Туреччини чи Уганди¹. Якщо в Росії, згідно висновку Д.Глінського (Російська Федерація) і П.Реддауея (проф. університету Д. Вашингтона), панує ринковий більшовизм², то в Україні – номенклатурно-кланова система. Що стосується

історичної спадщини та економічної залежності, то ці параметри добре відомі, як і статусна різниця обох країн. Цікаво, що почесний професор історії України Гарвардського університету О.Пріцак стверджував: українсько-російська проблема зовсім не унікальна, а складнощі у відносинах між обома спільнотами пояснюються в основному тягарем історичного досвіду. Тому необхідні мужність та відкритість політичних лідерів, щоб ліквідувати реєдииви колоніального минулого України і комплекс російського «старшого брата». Прикладом може служити при цьому сміливе рішення генерала Ш. де Голля, який після тривалого протистояння з консерваторами та шовіністами Франції домігся проголошення незалежності Алжиру влітку 1962 року. О. Пріцак навіть передбачав, що після визнання Росією суверенності України і прийнятного для обох країн обміну населенням може виникнути співробітництво рівноправних партнерів. Головне, щоб Росію очолив діяч типу Ш. де Голля³. Нам здається, однак, що російсько-українські стосунки надто специфічні, їх неможливо порівняти ні з англо-шотландськими; ні бургундсько-французькими часів Середньовіччя, як це дозволив собі російський вчений В.Г.Чистов. Зовсім неясно, як О.Пріцак уявляє собі обмін населенням, адже міграційні процеси між Україною та Росією зовсім інші, ніж у Середньої Азії чи Кавказу з Росією.

Деякий час після створення на території колишнього СРСР низки незалежних держав російсько-українські відносини склалися ледь не на рівні «холодної війни». З боку деяких політиків Росії лунали, як добре відомо, територіальні й матеріальні претензії до України, ставилися перепони при організації Києвом дипломатичних представництв за кордоном, підтримувалися сепаратистські рухи в Криму, на півдні України та Донбасі. У свою чергу, до зовнішніх загроз для України зав. сектором Інституту міжнародної економіки і міжнародних відносин у Києві О.Гончаренко, виступаючи на науковому симпозиумі в США (16-17 листопада 1992 р.), відніс насамперед небезпеку з боку російського експансіонізму та російської армії⁴.

Але на черговому засіданні американської асоціації політологів у 1992 р. Д.М.Гоулдгайер, навпаки, висловив занепокоєння щодо імовірності воєнного союзу між Україною та Росією⁵. Для співробітника Центру стратегічних і міжнародних студій у Вашингтоні Ф.Ч. Ікле чергову конфронтацію, навпаки, могли викликати проблеми, пов'язані зі становищем етнічних росіян у таких регіонах, як Крим,

Північний Казахстан, а також у Латвії, Естонії, Молдові. Тому, попереджав він, якщо на заклик російських націоналістів Москва здійснить збройну інтервенцію на захист «викинутих на мілину» співвітчизників, така акція відновить клімат «холодної війни», і не лише в російсько-американських відносинах⁶.

Прогнози директора Українського наукового інституту Гарвардського університету проф. Р.Шпорлюка були більш похмурими. На його думку, еліта Росії, особливо військова, має на меті відновлення колишньої імперії, а це створює небезпеку для внутрішньої стабільності в Україні. Він також наводив думку інших західних вчених щодо можливого втручання 14 російської армії, дислокованої в Придністров'ї, у справі України в районі Одещини⁷.

До середини 90-х років аналогічних передбачень, навіть з потенційним підрахунком можливих втрат військовослужбовців у ході військових дій, не бракувало. Як не дивно, але і в 2000 р. вітчизняний політолог Є.Йолкін описав модель збройного протистояння між Росією й Україною. Зміст приблизно такий: криза в Україні може прискорити її вступ до військово-блокових структур Західної Європи, що автоматично означатиме спробу захоплення Чорноморського флоту Росії (sic! — В.П.). Природно, російські кораблі вчинять опір, тому Україна звернеться за допомогою до НАТО чи Західноєвропейського союзу для продовження боротьби. Не виключив Є.Йолкін конфлікту Румунії з Україною щодо Придністров'я, а значить, до нього втягнеться Росія, а на боці Бухаресту — знову ж таки НАТО⁸. Немає сенсу коментувати цей сценарій, бо він цілком фантастичний.

Необхідно взагалі пам'ятати, що до початку нового тисячоліття у Європі складається якісно новий баланс геостратегічних сил. Згідно з відомою схемою Г.Моргентау безпека й мир на континенті можуть бути забезпечені саме балансом влади, досягнутим серед кількох найбільш впливових національних держав. Розглядаючи можливі варіанти оформлення нового балансу, професор університету Меріленду В.Грей передбачав у 1994 р. чотири потенційні проекти, які б відобразили співвідношення сил у Європі. Серед них найменш реальними виглядають: багатополосний баланс, у якому перепліталися б вектори Німеччини, Польщі, Росії та України; пан-європейська або субрегіональна система безпеки. Якщо виходити з характеристики Г.Моргентау поняття «національна держава», то ні Україна, ні Росія не мають шансів грати ключову роль у таких формах балансу. Елементи національної держави

за Г.Моргентау складаються з двох груп: відносно стабільних і постійно мінливих компонентів. Перші з них - це географічні дані, природні ресурси, рівень підготовки збройних сил, населення (останні два елементи не зовсім статичні). Більш мінливими є: національний характер, національна мораль, якість дипломатії і ефективність роботи уряду. З цієї точки зору майбутня, більш міцна Росія, здатна уявляти собою силу, з якою повинні будуть рахуватися якщо не США, то Німеччина та країни Східно-Центральної Європи. Що стосується України, то її важливість для європейського балансу сил полягає, на думку В.Грея, у місцезнаходженні на кордоні двох світів та слабкості її економіки⁹.

В цілому серед аналітиків Заходу довго не існувало якоїсь єдності стосовно питання про те, що саме найбільш перешкоджає нормалізації українсько-російських відносин. Якщо, скажімо, С.М.Бергерсон і Р.Е.Кейнт (університет в Ербейн-Шампейн, штат Іллінойс) вказували на складність рішення кримської проблеми, розподілу Чорноморського флоту і долі ядерної зброї, розміщеної в Україні¹⁰, то співробітник РЕНД-корпорейшн (м.Санта-Моніка, штат Каліфорнія) Р.Солчаник запевняв: значна частина російських політиків та інтелектуалів не змирилася з незалежним статусом України і продовжує вважати її невід'ємною частиною Росії - не лише територіально, але й культурно, лінгвістично й духовно. Вважаючи незалежність України «історичним абсурдом», навіть прихильники демократії та ринкових реформ у Росії не полишали надії на об'єднання Росії з Україною, Білоруссю й Казахстаном¹¹.

Звернемо увагу на рекомендації помічника професора політичних наук університету Канзаса П.Д'Аньєрі, який наголошував: Україна зобов'язана вирішити кілька проблем, що стосуються її відносин з Росією. По-перше: чи повинна вона опиратися тиску Росії, досягаючи «балансу», чи прийти до компромісу і «примкнути» до неї. Адже багато хто з теоретиків міжнародної політики вважає, що економічне лідерство країни-гегемона корисне для неї і залежного партнера, більш слабкого за потенціалом. По-друге, необхідно дати відповідь на кардинальне питання: до якої міри пошуки економічної ефективності шляхом розширення взаємозалежності загрожують політичній самостійності? По-третє, небажання України поступитися суверенітетом парадоксально перетворює її на більш залежну від російського тиску, як це добре видно у сфері забезпечення енергоносіями. У цьому відношенні намагання українського уряду знайти альтернативні дже-

рела постачання у Нігерії, Хорватії, Ірані, Індії, В'єтнамі суттєвих успіхів не принесли (мова йде про період 1993-1994 рр.). Нарешті, Україна повинна вирішити для себе доцільність співробітництва й членства у міжнародних організаціях та СНД. П.Д'Аньєрі не мав сумніву, що принцип суверенітету для України, звичайно, більш фундаментальний, ніж тимчасовий феномен. Однак він не виключав, що в майбутньому взаємозалежність обох держав посиляться, причому цей фактор здатний зміцнити господарство України. Але без поліпшення стану справ у економіці України неминуче доведеться пожертвувати хоча б одним з фундаментальних пріоритетів: процвітанням, автономією чи суверенітетом¹².

Що стосувалося намірів Росії в середині 90-х років відносно периферійних з нею територій, то, на думку Р.Лаки та А.Лінча, вони виглядали дещо іншим чином, ніж на початку 90-х: лідери в Москві планували розвивати протекцію над сусідами, не виключаючи при цьому й Україну, але визнаючи їхню формальну незалежність. Звідси, на їхнє переконання, та розсудливість і обережність, з якими діяло вище російське політичне й військове керівництво. Тим більше, що серед жителів Росії побутувала думка, начебто неконтрольований процес приєднання України надасть позитивні імпульси для економічного одужання країни, зміцнення політичної стабілізації. Частина російського істеблішменту гадала, що наявність внутрішніх протиріч спонукає київських лідерів відновити союз з Росією. Бажаний для Москви розвиток подій у цьому напрямі може, таким чином, відбутися за певних умов, а саме: українська еліта виявиться розколотою політично й економічно; технократичні сили на чолі з прем'єр-міністром (з 1994 року - президентом) України Л.Кучмою здобудуть політичну перевагу над традиційними націоналістами зі Львова, керованими В.Чорновілом; Росія та Україна почнуть вивчати доктрину співіснування, жертвуючи суверенітетом останньої на підставі відсутності її економічного суверенітету; східні та південні регіони України будуть вимагати певної форми зв'язку з Росією. Але розвиток подій за югославським сценарієм в Україні практично виключався¹³.

За будь-якого розвитку подій стосунки з Росією, впевнені західні експерти, залишатимуться основним елементом зовнішньополітичної парадигми України. При цьому необхідно враховувати, заявляв співробітник Фонду Карнегі з міжнародного миру Ш.Гарнет, що серед політичних діячів Росії існують три тенденції (як мінімум) поглядів

щодо України: націоналістична, угодовська та інтеграційна. Представники першої гадають, що в крайньому разі частини теперішньої української території мають належати Росії (з етнічних, культурних і історичних міркувань). Хоча націоналісти такого гатунку не мають значного впливу, але деякі їхні міркування (стосовно російського статусу Криму, єдності росіян, українців та білорусів) знаходять відгук у суспільстві та серед керівного прошарку Росії.

Що стосується політиків угодовського плану, то вони, вважає Ш.Гарнет, схильні визнавати реальність української державності, ставлячись негативно до агресивної політики стосовно України. Не маючи симпатій відносно позиції по розподілу Чорноморського флоту чи інших російсько-українських проблем, вони, однак, дотримуються прагматичної позиції. Для них більш важливі економічні інтереси, ніж геополітичні переваги чи реалізація політичних цілей.

Нарешті, прихильники інтеграційного напрямку, які, переконаний Ш.Гарнет, склали найбільш впливову частину політичних діячів, висловлювали згоду з суверенітетом України, але вважали за необхідне, щоб вона суттєво поглибила свої економічні зв'язки з Росією. Частина з них схиляється до необхідності більш жорстких заходів, щоб досягти бажаного прогресу в російсько-українських стосунках. У свою чергу, українських політичних діячів та аналітиків вирізняють дві базисні орієнтації стосовно Росії: націоналістична й інтеграційна. Крім того, пише Ш.Гарнет, існує центристська думка, що має міцну соціальну опору, бо одні схиляються до прозахідної політики для протидії Росії, інші виступають за розширення партнерських стосунків з нею. Але в Україні дебати стосовно відносин з Росією, вважав автор, знаходяться в рудиментарному стані, вони менш відкриті, ніж у Росії.

Націоналісти лише посередньо впливають на формування відносин з Росією, не маючи за собою масової підтримки населення і ключових посад у органах влади. Інтеграційна перспектива, що раніше була розповсюджена в східних регіонах, втратила багатьох прихильників, бо з економічної точки зору не довела своєї вирішальної привабливості для населення¹⁴.

Звичайно, напруження, яке характеризувало відносини між Росією та Україною після 1991 року, зауважував Д.Мірський, пояснювалося іншими причинами, ніж у випадку естонсько-російських чи молдавсько-російських протиріч. Погіршення українсько-російських

відносин було не так суперництвом, як взаємною підозрою, бо геополітична конкуренція тут не виглядала реальністю. Причина знаходилась на поверхні: якщо, скажімо, Прусія та Франція в другій половині XIX ст. ризикнули почати війну, то більше за гегемонію у Західній Європі, ніж за Ельзас і Лотарингію; Японія та Росія зчепилися у протиборстві 1904-1905 рр. за володіння Далеким Сходом; Ірак та Іран змагалися за право бути регіональними супердержавами в зоні Перської затоки. Щодо Росії й України геополітична складова має дещо інший вимір, з елементами суттєвого сумніву: лише Росія може претендувати на роль законного спадкоємця Радянського Союзу чи Україна теж здатна виступити в такій ролі? Адже серед колишніх республік тільки вони могли розраховувати на статус великої регіональної держави. Тому, вважає Д. Мірський, керівництво України мріяло, щоб світове співтовариство визнало її рівною Росії, однак з цілого ряду причин досягти такої мети не вдалося. Звідти виросла психологічна проблема: Україна відчувала, що Москва серйозно не сприймала її незалежності, вперто відмовляючись визнати за статусом рівною Російській Федерації¹⁵.

Небезпека для цілісності й суверенітету України, констатував ад'юнкт-професор університету Канзасу П. Д'Аньєрі, існує на кількох напрямках. По-перше, непорушності її кордонів загрожують розкольніцькі рухи у Східній Україні та Криму, прямо пов'язані з проблемою економічних відносин з Росією. По-друге, тиск з боку Москви щодо зміни Україною асоційованого членства в СНД на повномасштабне може нівелювати суверенітет республіки, якому кийвські лідери надають першочергового значення. Нарешті, обопільне співробітництво, якщо воно розвиватиметься за моделлю колишніх відносин Росії з іншими державами на терені Радянського Союзу, суттєво звужить можливості України по управлінню власною економікою. В цілому він переконаний, що вірний вибір Києвом парадигми «російської політики» надто важливий, на відміну від ставлення Москви до України, бо Росія значно менш уразлива політично і економічно. Саме від безпомилкового вибору Україною політичної моделі поведінки стосовно східної сусідки залежить її майбутнє: чи вона залишиться незалежною державою, чи економічно деградує або знову перейде під владу Росії, як це раніше відбувалося після невдалих спроб досягти бажаного самостійного статусу. По-перше, Україна мусить вирішити, чи вона проводитиме збалансовану політику щодо Росії, опираючись її тиску,

чи згодиться на компроміс і «примкне» до неї. По-друге, Києву необхідно вирішити фундаментальне питання стосовно взаємовідносин, в тому числі у сфері торгівлі з Росією: у якій мірі досягнення економічної ефективності наражають на небезпеку принцип політичної автономії. По-третє, асоційоване членство України в СНД фактично залишає Україну віч-на-віч з Росією, а не в складі групи інших суб'єктів Співдружності, які б, можливо, допомогли Україні протистояти тиску Москви. Тому треба остаточно вирішити і цю дилему, так само як і паралельну: співробітництво з міжнародними організаціями¹⁶.

Деякі розбіжності існують серед західних експертів в питанні ймовірності відновлення Росією статусу великої держави. До початку 2000 року становище в Росії, стан її Збройних сил, викликали скепсис щодо реальності таких задумів. З приходом до влади В.В. Путіна, як ми побачимо далі, сумніви в намірах нового керівництва відновити такий статус зникли, але наявність значних перешкод на цьому шляху примушують дебатувати питання про реальність цієї мети. Ясно, що в залежності від темпів і напрямів великодержавного курсу Росії суттєво залежать і її відносини з Україною. Ще в другій половині 90-х років директор відділу російських і міжнародних досліджень університету Д. Гопкінса професор Б.Парротт писав: історичний досвід свідчить, що більшість росіян будуть ігнорувати тенденцію повернення до закінченого авторитаризму і їх небажання йти на особисті жертви, незважаючи на широко розповсюджені настрої ностальгії за імперією. Багато сучасних оглядачів впевнені у розвитку демократичного суспільства Росії. Однак, підкреслював Б.Парротт, поширювати такий висновок на відносини Росії з іншими пост-радянськими державами, навіть демократично орієнтованими, не можна. Останні не створили ще стабільних демократій, в багатьох випадках тут відсутні чіткі національні ідентичності, які б відрізняли їх між собою. В таких умовах демократичні дебати й вибори можуть послабити імперіалістичні сили найбільш впливової нації, але демократична практика у змозі надати захисникам імперії простір, на якому вони зможуть використати у своїх цілях те розчарування, яке існує серед громадян через труднощі останніх п'яти років (маються на увазі 1992-1996 рр.). Можна зробити припущення, що для Росії, де міжнародна та внутрішня економічна ціна нео-імперської політики виявилася вкрай болісною для всього населення, демократизація знизить ймовірність відновлення імперії

шляхом повномасштабної воєнної акції, але не виключить зусиль по встановленню контролю над частинами колишньої імперії шляхом політичного та економічного тиску, поєданого з незначним рівнем збройного примусу¹⁷. Співробітник фонду Карнегі Т.Б.Грехем, аналізуючи становище та імідж Росії, запевняє: потенційно вона має досить можливостей для відновлення статусу великої держави. Росія не відчуває також зовнішньої загрози, бо її сусіди заклопотані власними проблемами більше, ніж зовнішньою експансією (наприклад, Іран, Китай), або суперничають між собою (Пакистан та Індія). Деякі держави (Туреччина, Іран, Саудівська Аравія), без сумніву, намагаються використати непевну ситуацію на Кавказі, але їхні стратегічні пріоритети обмежені Каспійським регіоном і Середньою Азією. Важливо, що жодна велика держава не зацікавлена в розпаді Росії, навіть якщо це було б вигідно. Адже нестабільність у Російській Федерації обов'язково справить негативний вплив на Європу, може виникнути тривожне для західного світу питання щодо нерозповсюдження зброї масового ураження. Водночас Т.Грехем, намітивши кілька можливих варіантів ситуативних змін (розповсюдження юаню на Далекому Сході, зростання впливу регіональних лідерів на командування дислокованих на місцях військових частин тощо), не знаходить відповіді на питання, пов'язані з реакцією США, Китаю, Японії на радикальні зміни в Росії. Між тим питання доречні: чи не втручаться великі держави, коли в Росії запанує нестабільність і насильство?; якою буде відповідь США на «другий Чорнобиль» на російській території?; коли регіональні лідери запросять допомоги Сполучених Штатів Америки, а Москва не дозволить її прийняти, чи можливо спрогнозувати поведінку Вашингтону?; як реагуватимуть Китай, США та Японія на депопуляцію російської території на схід від озера Байкал?¹⁸

У свою чергу, вибір пріоритетів зовнішньої політики України, її перманентна криза обумовлюють низку серйозних труднощів. На думку наукового співробітника Центру по вивченню конфліктів Королівської військової академії у Сандхерсті (Великобританія) Д.Шерра, вже саме розташування України вимагає багатовекторної політики. Адже як «прикордонна» держава вона водночас є східним краєм Центральної Європи, північним узбережжям Чорного моря, перехрестям між Європою та Кавказом, бар'єром від Росії (або входом до неї), «тиловим регіоном» Балкан. Саме тому, наголошує Д.Шерр, уміла зовнішня політика ставила на меті головне: Україна не повинна була

перетворитися на об'єкт «векторів», що виникали в сусідніх державах. До кінця 1997 р. Києву, використовуючи протиріччя геополітичного характеру, вдалося поліпшити стосунки з сходами і навіть вирішити небезпечну проблему Криму й Чорноморського флоту. З тексту Д.Шерра випливає, що поєднання гасла «стати складовою частиною Європи» з наміром поліпшувати відносини з Росією теж пояснювалося наявністю протиріч, але в самому українському суспільстві. Автор глумачив їх таким чином: переважна більшість українців політично відчуває деяку настороженість по відношенню до Росії, але культурно вони близькі до неї. Таким чином, ворожість до російської держави не поєднується з ворожістю до російського народу. Крім того, «залізна завіса» між обома державами шкідлива не тільки з точки зору людських взаємин, але й економічно. Однак до того часу, доки «інтеграція України до складу європейської економіки» залишається лише гаслом, російсько-українські стосунки продовжуватимуть існувати за схемами «виграш — втрата» або «втрата - втрата». Обидві вони несприятливі як політично, так і економічно, бо хистке становище України і відновлення дружніх відносин з Росією посилять їх оцінку в Москві як ознаку можливої інтеграції трьох слов'янських народів. Таке відчуття зміниться лише у випадку, коли Україна наповнить економічним змістом свій «європейський і євроатлантичний курс»¹⁹.

Співробітник дослідного інституту Німецького товариства зовнішньої політики в Бонні А.Рар вказує: навіть найтісніше співробітництво України з Заходом не зможе замінити для неї політику порозуміння з Росією. Більше того, вона ніколи не відчуватиме себе в безпеці, якщо перетвориться в «буферну державу» між Росією й Заходом. На порозі ХХІ століття збройна агресія Росії проти Києва західними аналітиками вважається явно неправдоподібною. Але відносини двох держав продовжують визначати два головних фактори: твердий намір України досягнути повної політичної незалежності від Москви і тісніше зв'язатися із Заходом; спроби Росії інтегрувати Україну більш тісно до політичних та військових структур СНД. Що ж стосується планів російських лідерів стосовно можливості якнайшвидшого об'єднання з Україною, то вони поки що відкладені. Але в майбутньому, попереджає А.Рар, відносини між двома державами будуть характеризуватися недовір'ям і дистанціюванням одна від одної.

З точки зору Заходу, найбільшим успіхом політики України з 1992 р. була переорієнтація її збройних сил від блоку з Росією до співробіт-

ництва із Заходом у рамках НАТО і його програм. Україна — перша держава серед членів СНД, яка визнала безповоротність процесу розширення Атлантичного альянсу на схід і успішно зірвала плани Москви створити антизахідний військовий союз, спрямований проти такого розширення. Однак, підкреслює А.Пар, Київ все ще не вступив на шлях остаточного розриву з Росією та структурами СНД.

У свою чергу, Москва не бажає формувати нову конфедерацію на території колишнього Радянського Союзу без приєднання до неї Києва. Саме з цієї причини Росія не підтримала пропозицію президента Казахстану Н. Назарбаєва по створенню російсько-мусульманського «Євразійського Союзу», прохолодно ставиться до намагань економічно слабких членів СНД до реінтеграції. Адже конфедерація без участі Києва, вважає А.Пар, віддалить Росію від Європи і наблизить момент входження України до Західної Європи²⁰.

Цікаво порівняти з передбаченнями експертів Заходу можливі моделі розвитку України та Росії вітчизняних експертів. В останні роки вони стали вільні від початкового романтизму чи надмірної розпачливості. Так, професор Дипломатичної академії Міністерства закордонних справ України О.В. Потехін описав чотири сценарії майбутнього розвитку України. Перший з них — «фінська модель», тобто про-західна орієнтація, політична й економічна стабільність, але мілітарна нейтральність зі ставленням до Росії на зразок позиції Фінляндії стосовно Радянського Союзу в роки холодної війни. Другий — Україна все більше і більше переорієнтовує свою економіку в бік Росії, водночас не відмовляючись від нейтралітету; третій — східні регіони країни стають частиною Російської Федерації, а західні залишаються незалежними; четвертий — Україна політично та економічно об'єднується з Росією²¹.

Російські ж експерти вважають малоімовірним вектором розвитку відновлення єдиної держави на кшталт Радянського Союзу; майже неймовірним — реінтеграцію України, СНД в цілому під російською егідою й опікою. Так саме малоімовірною є й перспектива повернення України «під руку Москви». Але практично неможливий і вестернізаторський варіант з максимальним дистанціюванням Росії від нових держав. Значить, найбільш ймовірний подальший розвиток двосторонніх відносин, не виключаючи варіант «білорусизації».

Погляди аналітиків Заходу щодо гегемоністських можливостей Росії на просторі «близького зарубіжжя» дещо інші. З погляду науковця

університету Халла (пров. Квебек) К.Д.Уолтона, на початку XXI ст. гегемонами будуть США, Європейський Союз і Китай, а Росія навіть за умови відновлення свого впливу на більшості територій колишнього СРСР, залишиться у ранзі країни, подібної до статусу Індії або Японії. Навіть найбільш енергійний і мілітаристський російський уряд не зможе поставити перед собою більш амбіційних цілей, ніж часткове відновлення радянської імперії. Але остання, підкреслював К.Д.Уолтон, ніколи не матиме того впливу, як це було до кінця 80-х років²². Напевне, має рацію професор інституту стратегічних досліджень коледжу армії США в Карлейл Барек Ст.Д.Бланк: Росія не в змозі мати сучасну армію (створення професійних збройних сил до 2005 р. повністю виключається) і державу, якщо в ній існує досучасний уряд, панує архаїчна точка зору на безпеку, а суспільство далеке від громадянського ідеалу²³.

Зрозуміло, що на стан українсько-російських стосунків суттєво впливає позиція США, Європейського Союзу, ситуація з розширенням НАТО на схід. В останній період виразно проглядається тенденція посилення суперництва між Росією та Сполученими Штатами Америки. Симптоматично, що професор політичних наук коледжу в м. Суортмоур Д.Курт в основі російсько-американських протиріч вбачає різницю концепцій національної стратегії. Якщо Росія (і Китай) — головні потенційні суперники США — намагаються відновити свої традиційні регіональні сфери впливу, то Вашингтон дотримується ідеї ліберальної глобалізації. Тому невідомо, які зміни в стратегії США може викликати реакція Москви на вступ до НАТО тих країн, які традиційно вважаються сферою впливу Росії. Адже відчайдушна спроба Росії зайняттям аеропорту Приштіни в Косово 250 десантниками свідчила про намагання відчутти цей регіон символом свого історичного впливу. В цілому Д.Курт відзначає, що Росія дозволить країнам «близького зарубіжжя» залишатися незалежними до тих пір, поки вони визнаватимуть норми російської сфери впливу²⁴. Очевидно, виключень для України з такої стратегії не може передбачатися.

Хоча явища політичної кризи в Україні кінця 2000 — початку 2001 років викликали на Заході висновки щодо небезпеки її включення до російської орбіти²⁵, але такі твердження дещо передчасні. Як і раніше, лідери Європи — керівники Німеччини, Польщі й Франції на недавній зустрічі в замку Рамбах підтвердили, що зроблять все можливе для розвитку демократії й орієнтації України на Захід, неухильно притримуючись діалогу з Росією²⁶. Таким чином, передбачити остаточний,

одноекторний вибір України сьогодні неможливо. Відповідь на подальший результат пошуків обома державами своєї геостратегічної ніші може дати тільки час, адже обрив паритетних стосунків ще не видно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Karatnycky A. A Century of Progress // Journal of Democracy (Washington). - 2000. - Vol. 11, № 1. - P. 193.
2. Glinski D., Reddaway P. The Ravages of «market bolshevism» // Journal of Democracy. - 1999. - Vol. 10, № 2. - P. 19-34.
3. Pritsak O. Introduction. The Problem of a Ukrainian - Russian Dialogue // Ukraine and Russia in Their Historical Encounter. - Edmonton, 1992. - P. XIII.
4. Honcharenko A. Ukraine's National Security and Perspectives of Military Building-up // The Role of the Military Sector in the Economies of Russia and Ukraine. Proceedings of the RAND - Hoover Symposium, November 1992. - Santa Monica, 1993. - P. 164.
5. Цит. за: D'Anieri P. Interdependence and Sovereignty in the Ukrainian - Russian Relationship // European Security (London). - 1995. - Vol. 4., № 4. - P. 604.
6. Ikle F. Ch. The new Strategic Context for Military Planning // The Role of the Military Sector... - P. 271.
7. Szporluk R. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union. - Stanford, 2000. - P. 322.
8. Йолкін Є. Чинники, що формують перспективний образ військово-політичної обстановки в Європі // «І» (незалежний культурологічний часопис, Львів). - 2000. - № 18. - С. 33.
9. Gray V. The Emerging Balance of Power in East Central Europe a Realist Perspective // European Studies Journal (Cedar Falls, Iowa). - 1994. - Vol. XI, №2. - P. 2 - 9.
10. Birgeron S.M., Kanet R.E. East - Central Europe and the Russian Federation // Problems of Post - Communism (Washington). - 1995. - Vol. 42, № 6. - P. 50.
11. Solchanyk R. Ukraine: The Politics of Reform // Problems of Post-Communism. - 1995. - Vol. 42, № 6. - P. 50.
12. D'Anieri P. Interdependence and Sovereignty in the Ukrainian - Russian Relationship // European Security (London). - 1995. - Vol. 4., №4. - P. 604-605, 612-620.
13. Lukic R., Lynch A. Europe from the Balkans to the Urals. The

Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union. - New York; Oxford, 1996. - P. 369.

14. Garnett Sh.W. Keystone in the Arch. Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe. - Washington, 1997. - P. 49-53.

15. Mirsky G.J. On Ruins of Empire. Ethnicity and Nationalism in the former Soviet Union. - Westport; London, 1997. - P. 126-129.

16. D'Anieri P.J. Economic Interdependence in Ukrainian - Russian Relations. - Albany, 1999. - P. 6, 10-11.

17. Parrott B. Analyzing the Transformation of the Soviet Union in Comparative Perspective // The end of Empire? The Transformation of the USSR in Comparative Perspective. - Armonk, New York; London, 1997. - P. 20.

18. Graham T.E. Prospect of Russian Disintegration is Low // European Security. - 1999. - Vol. 8, № 2. - P. 8-11.

19. Sherr J. After Yugoslavia: Whither Ukraine? // Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine. - Bern etc, 1999. - P.123 - 137.

20. Rahr A. A West European Analysis // Ukraine and European Security. - Houndmills etc., 1999. - P.126 - 129.

21. Potekhin O.V. Ukraine's Way to Europe // Ukraine and European Security... - P. 155.

22. Walton C.D. The Decline of the Third Rome: Russia's Prospects as a Great Power // The Journal of Slavic Military Studies (London). - 1999. - Vol. 12, №1. - P. 52-53.

23. Blank S.J. Valuing the Human Factor: The Reform of the Russian Military Manpower // The Journal of Slavic Military Studies. - 1999. - Vol. 12, № 1. - P. 86-88.

24. Kurth J. American Strategy in the Global Era // Naval War College Review (Newport). - 2000. - Vol. LIII, № 1. - P. 16-18.

25. Schemes and Scandals in Ukraine // The Economist (London). - 2001. - 20th - 26th January. - P. 27-28.

26. Simonia H. Poland to Seek EU Assurances on Entry // Financial Times (London). -2001. - 27 February. - P. 2.